

پژوهشنامه حج و زیارت

سال دوم، شماره چهارم

پاییز و زمستان ۱۳۹۶

صفحات ۱۷۴-۱۳۷

شناسایی و بررسی مؤلفه‌های اقتصادی همگرایی و هم‌افزایی شهرهای زیارتی ایران و اولویت‌بندی و تحلیل تعامل مؤلفه‌ها بر پایه روش تلفیقی Fuzzy DEMATEL-ANP

مهدی قائمی اصل* سجاد رجبی** هادی غیائی فتح‌آباد***

چکیده

یکی از بسترهای همگرایی و وحدت جهان اسلام استفاده از ظرفیت‌های عظیم شهرهای زیارتی است. ایده همگرایی شهرهای زیارتی یکی از مؤثرترین راهکارهاست که نیازمند فراهم کردن زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی و سیاسی دخیل در این مسئله است. مسئله این پژوهش، شناسایی مؤلفه‌ها و عوامل اقتصادی دخیل در همگرایی شهرهای زیارتی و رتبه‌بندی و تحلیل روابط میان آنهاست. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی، و از لحاظ گردآوری داده‌ها توصیفی - پیمایشی به شمار می‌رود. داده‌های اولیه بر پایه توزیع پرسشنامه در نمونه‌ای متشکل از ۴۷ نفر از مدیران، استادان، نخبگان و کارشناسان حوزه مدیریت شهرهای زیارتی ایران و تحلیل اطلاعات بر اساس تلفیق روش‌های دیمتل فازی و فرآیند تحلیل شبکه‌ای صورت گرفته است. بر اساس نتایج این پژوهش پنج مؤلفه مدیریت اوقاف و نذورات، خدمات رفاهی زائران، خدمت‌رسانی به محرومان، ساخت و به‌سازی حرم‌ها و در نهایت حمل و نقل زمینی و هوایی، از مؤلفه‌های اقتصادی تأثیرگذار در همگرایی شهرهای زیارتی به شمار می‌روند که از میان آنها مؤلفه خدمات رفاهی زائران دارای بالاترین اولویت، و مدیریت اوقاف و نذورات دارای بالاترین تعامل و اثر خالص است. همچنین بالاترین میزان اثرپذیری متعلق به خدمات رفاهی

* استادیار دانشکده اقتصاد دانشگاه خوارزمی (m.ghaemi@khu.ac.ir) (نویسنده مسئول).

** دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد دانشگاه امام صادق (sajadrajabi@isu.ac.ir)

*** دانشجوی کارشناسی ارشد فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق (Hadi.ghiasi@gmail.com)

. تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۴/۱۲ پذیرش: ۱۳۹۷/۶/۳۱

زائران، و بالاترین میزان اثرگذاری مربوط به مؤلفه مدیریت اوقاف و نذورات است. از این رو تأکید بر جذب پیش‌توانه مردمی و توجه به ورودی‌های درآمد اقتصاد شهرهای زیارتی از مهم‌ترین راهبردها در بعد اقتصادی همگرایی شهرهای زیارتی محسوب می‌شود.

واژگان کلیدی: همگرایی شهری، اقتصاد شهری، مؤلفه‌های همگرایی، دیمتلفازی، فرآیند تحلیل شبکه‌ای.

۱. مقدمه

الف) طرح مسئله

تشیع یکی از مذاهب اصلی در دین اسلام، در کنار مذهب تسنن، در بیشتر دوران‌ها در تاریخ اسلام در عرصه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی و اجتماعی نقش آفرین بوده و در طول تاریخ پرفراز و نشیب خود حوادث گوناگونی را به خود دیده است. «تشیع از نظر تاریخی، اگرچه از کشورهای عربی و به طور مشخص از سرزمین عراق نشئت گرفت، اما به سرعت در ایران، پاکستان، افغانستان، بخش‌هایی از هند و دیگر کشورهای اسلامی گسترش یافت. مذهب تشیع از طریق عراق به ایران منتقل شد و ایرانیان از همان ابتدا از آن حمایت کردند. گرایش به تشیع در میان ایرانیان در قرن‌های متمادی استمرار داشت؛ به طوری که در دوره ایلخانان، شمار زیادی از مردم ایران به خصوص در بخش‌های مرکزی بر مذهب تشیع بودند. دولت صفوی، پس از دولت‌های علویان در شمال ایران، مقطعی از دوره ایلخانی و نیز دولت سربداران و مرعشیان، نخستین دولت قدرتمند شیعه در ایران بود که مانع از تجاوز دولت عثمانی به مرزهای ایران شد. تا این مقطع، شیعه کارکرد تاریخی خوبی داشت. اما از دوره قاجار مناسبات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی جهان دگرگون شد. با این حال ایران به عنوان پایگاه اصلی تشیع در منطقه خاورمیانه، به شمار می‌آمد. در تمام این دوره، تشیع نقش مهمی در استقلال ایران در برابر تجاوزات عثمانی و سپس غرب به عهده داشت؛ به گونه‌ای که تشیع در تمام این دوره، به صورت عامل ژئوپلیتیک مهم به شمار می‌آمد. اما اوج گرفتن حرکت

غرب‌گرایانه در ایران بعد از مشروطه و دوره رضاشاه، از اهمیت آن کاست. تنها بعد از دهه هفتاد (۱۹۷۹) و با پیروزی انقلاب اسلامی ایران و جنگ داخلی در لبنان بود که شیعه به عنوان یک عامل ژئوپلیتیک مطرح شد» (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۷، ص ۱۹۳).

امروزه شیعه موضوعی ژئوپلیتیکی شده است؛ زیرا نقطه ثقل جغرافیایی شیعیان، مناطقی است که بر روابط قدرت در سطح منطقه و جهان تأثیرگذار است. آنها خصوصاً در سواحل خلیج فارس و در حوزه‌های نفتی پراکنده شده‌اند (حدود هفتاد درصد جمعیت سواحل خلیج فارس شیعیان هستند) که این خود بر اهمیت ژئوپلیتیکی آنها می‌افزاید. در حال حاضر جمعیت مسلمانان جهان به بیش از یک میلیارد نفر رسیده است و بر اساس آمارها شیعیان حداقل بیست درصد این جمعیت، یعنی بیش از دویست میلیون نفر را تشکیل داده‌اند (التیامی نیا و همکاران، ۱۳۹۵).

ب) اهمیت و ضرورت

در کنار تأکید مکتب اسلام به وحدت مسلمانان، بررسی تحولات نظام بین‌الملل حاکی از آن است که کشورهای اسلامی خصوصاً شیعی تنها در صورتی می‌توانند به عنوان قطبی قدرتمند در جهان آینده ایفای نقش کنند که از واگرایی به سمت همگرایی تمایل پیدا کنند. جهان تشیع برای همگرایی، فرصت‌ها و قابلیت‌های فراوانی دارد که در این میان، همگونی‌های دینی و فرهنگی و مکتبی از روایی بیشتری برخوردارند. در واقع اسلام به عنوان دین، و تشیع به عنوان مکتب و مذهب مشترک، خود بزرگ‌ترین فرصت جهان اسلام و الگویی برای همگرایی است و چنانچه جهان تشیع به هویت مکتبی خود بازگردد و در برابر معارف اهل بیت سر تسلیم فرود آورد، قادر خواهد بود تا در پرتو تعالیم آن موانع دشوار همگرایی را از سر راه خود بردارد.

تشیع، فراتر از نظریه‌های همگرایی جهان معاصر است و به عنوان یک نظریه بزرگ و محور تمدنی جدید بعد از جنگ سرد، می‌تواند با حذف موانع همگرایی، بار دیگر کشورهای اسلامی را به یکدیگر پیوند دهد و از فراگرد نیروهای پراکنده و بالقوه آنان، ائتلاف و اتحاد بزرگی را برای دفاع از حریم سیاسی و جغرافیایی جهان اسلام پدید آورد.

ج) اهداف

جهان تشیع با آموزه‌های جذاب خود که بر فطرت حق‌گرای انسانی مبتنی است، در راستای شالوده‌ریزی تمدن جدید اسلامی، این قابلیت را دارد که با همگرایی و انسجام مکتبی به یک قدرت تأثیرگذار منطقه‌ای و بین‌المللی تبدیل شود. لازمه به فعلیت رسیدن این همگرایی و هم‌افزایی، بسترسازی مناسب این امر با استفاده از عناصر سیاسی و فرهنگی و اقتصادی مختلف است. از جمله ساز و کارهای تحقق این مهم، با توجه به مؤلفه‌های تمدن‌ساز نهاد زیارت، همگرایی و هم‌افزایی متولیان نهاد زیارت، خصوصاً در شهرهای زیارتی است. این همگرایی و هم‌افزایی می‌تواند خود را در اهداف، سیاست‌ها، برنامه‌ها و فعالیت‌ها نشان دهد و بسیار بیش از آنچه در تمرکزهای افقی و عمودی بنگاه‌های صنایع فرهنگی در دوره جدید رخ داده است، اثرگذار باشد.

ویژگی‌هایی که باعث شده نهاد زیارت به عنوان یک مقوله تمدنی قابل توجه در این مطالعه بستر تحلیل قرار گیرد، ابعاد مهم میان فرهنگی و تمدنی آن چون گسترش ارزش‌های اسلامی و احیای هویت اسلامی، ایجاد همدلی و تعاون و همبستگی اجتماعی، شناخت ملل مختلف و ارزیابی ظرفیت‌های میان فرهنگی، لغو امتیازها و تبعیض‌ها، تقریب تفکرات شیعی و مذاهب اسلامی، غیریت‌سازی و شناخت دشمن مشترک، ایجاد موقعیت امن و استراتژیک برای مسلمانان و همچنین نتایج عمده فرهنگی، سیاسی و اقتصادی مانند زودبازده بودن و عدم نیاز به

سرمایه‌گذاری کلان، مزیت‌های اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی و ایجاد امنیت و توسعه در روابط سیاسی بین کشورها و... است که وجوه تمدن‌ساز این پدیده را آشکار می‌کند.

در این پژوهش، پس از بررسی پیشینه پژوهش‌های انجام‌شده نزدیک به مسئله، مفاهیم همگرایی شهرهای زیارتی و مؤلفه‌های اقتصادی آن تشریح شده است. سپس در ادامه پس از توضیح روش‌شناسی تحقیق که ترکیبی از روش دیمتلفازی و تحلیل شبکه‌ای است، با توجه به نتایج حاصل از پرسشنامه، روابط بین عوامل اقتصادی مختلف و بررسی میزان اولویت هر یک در امر همگرایی شهرهای زیارتی، تحلیل شده است.

۲. پیشینه پژوهش

مقاله «همگرایی اقتصادی و امنیت منطقه خاورمیانه» به قلم عباس‌علی جاوید با تأکید بر اینکه خاورمیانه به عنوان منطقه‌ای مهم و استراتژیک همواره مورد توجه قدرت‌های جهانی بوده است، رویکرد همگرایی اقتصادی و آثار آن در تأمین امنیت این منطقه را بررسی کرده است. تلاش نویسنده بر این بوده است که ارتباط بین این دو متغیر را با طرح مباحثی در مورد همگرایی، همگرایی اقتصادی و انواع نظام‌های مطرح امنیتی و با ارائه پیشنهادهایی همچون ایجاد بازار مشترک اسلامی و رفع موانع موجود در جهت نیل به همگرایی همه‌جانبه، مطرح کند. برای این منظور، با تعریف مفاهیم و طرح انواع همگرایی و اشاره به ساختارهای مهم امنیتی به این نتیجه رسیده است که همگرایی اقتصادی در ایجاد امنیت منطقه‌ای تأثیری انکارناپذیر دارد و می‌تواند با قطع وابستگی به قدرت‌های فرامنطقه‌ای، سطح مطلوبی از رفاه و امنیت را در منطقه به ارمغان آورد و گام‌های مهمی به سمت همگرایی همه‌جانبه به شمار آید (جاوید، ۱۳۸۶، ص ۱۰۱).

از پژوهش‌های قابل توجه دیگر، مقاله «جهانی‌شدن و همگرایی کشورهای

اسلامی» است که در آن به تشریح همگرایی کشورهای اسلامی در عصر جهانی شدن می‌پردازد. محمد ستوده در این پژوهش دیپلماسی فرهنگی و رسانه‌ای را مهم‌ترین ابزار همگرایی کشورهای اسلامی در وضعیت جهانی شدن می‌داند. ایشان ابتدا با ناممکن دانستن مطالعه تحولات بین‌المللی در عصر فراصنعت و فرااطلاعات بدون توجه به فرآیندهای جهانی شدن یا جهانی سازی، جهانی شدن را باعث نفوذپذیری مرزها، تحول در هویت‌های ملی و افزایش روابط فراملی می‌داند. سپس با ارائه تعاریفی از جهانی شدن، منطقه‌گرایی، سازمان منطقه‌ای، و تعاملات منطقه‌ای و با اشاره به لزوم همگرایی کشورهای اسلامی در وضعیت جهانی شدن، تشکیل سازمان منطقه‌ای برای پاسخ‌گویی به نیاز کشورهای اسلامی در عصر جهانی شدن را کافی نمی‌داند. ستوده معتقد است دیپلماسی منطقه‌ای راه‌حل همگرایی منطقه‌ای کشورهای اسلامی است. از نظر ایشان همگرایی کشورهای اسلامی بیش از هر چیز نیازمند ایستارها و تصاویر ذهنی مشترک، مثبت و واقعی است که این امر دیپلماسی همه‌جانبه منطقه‌ای، خصوصاً از طریق فناوری‌های ارتباطاتی و اطلاعاتی جدید را طلب می‌کند (ستوده، ۱۳۸۷، ص ۹۵). کافی ندانستن همگرایی سازمانی و تأکید بر همگرایی فرهنگی و رسانه‌ای از نکات قابل استفاده در این نوشتار است که در پژوهش حاضر نیز مورد تأکید قرار گرفته. اما عدم توجه به همگرایی میان فرهنگی و نقش ارتباطات میان فرهنگی، نقش مراکز آموزشی و مهم‌تر از همه، جایگاه زیرساخت‌های اقتصادی در همگرایی شهرهای زیارتی از تمایزات پژوهش حاضر با این نوشتار است.

نजारزاده و شقاقی شهری، به منظور بررسی تأثیر همگرایی‌های منطقه‌ای بر جذب سرمایه‌های خارجی (دو طرفه)، الگوی تعلیم‌یافته جاذبه را برای هشت کشور عضو منطقه طی دوره زمانی ۱۹۹۵-۲۰۰۰ به کار برده‌اند. نتایج برآورد مدل در کل نشان می‌دهد که همگرایی منطقه‌ای بین کشورهای اسلامی منا، حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی متقابل بین کشورهای مذکور را افزایش خواهد داد.

این نکته می‌تواند دلیلی بر همکاری‌های بیشتر بین کشورهای منطقه تلقی شود (نجم‌زاده و شقاقی شهری، ۱۳۸۵، ص ۳۳۸).

ویلم^۲ (۲۰۱۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «یکپارچگی منطقه‌ای، رشد و همگرایی» با استفاده از مدل رشد به بررسی این مسئله پرداخته است که یکپارچگی منطقه‌ای در دوره ۱۹۷۰-۲۰۰۴ چگونه باعث همگرایی و رشد کشورهای در حال توسعه (در حدود صد کشور) می‌شود. طبق نتایج به دست آمده تجارت و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی سبب افزایش رشد می‌شود و یکپارچگی منطقه‌ای نیز سبب افزایش تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی بین این کشورها خواهد شد. مطابق پیشنهادهای این پژوهش، همگرایی منطقه‌ای توفیقی اجباری برای رشد و توسعه راه‌آهن، جاده‌ها و ارتباطات انرژی میان این کشورها خواهد شد.

استک^۳ و همکاران (۲۰۱۱)، در مطالعه‌ای توسط مدل جاذبه و با استفاده از روش پانل به بررسی همگرایی تجاری بین دوازده کشور عضو اتحادیه اروپا و بیست کشور عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی در دوره ۱۹۹۲-۲۰۰۳ پرداخته‌اند. در این مطالعه پتانسیل حجم تجارت توسط این مدل محاسبه گردیده است. نتایج نشان داد که بر اساس سهم واقعی حجم تجارت برای هر جفت از کشورها، بیست کشور مذکور در وضعیت همگرایی متقابل با اتحادیه اروپا، توانایی همگرایی بیشتر تجاری را خواهند داشت.

سوسا^۴ (۲۰۱۱) و همکارانش در مقاله‌ای تحت عنوان دسترسی به بازار در تجارت جهانی و منطقه‌ای توسط مدل جاذبه یک، به بررسی چگونگی دسترسی آزادانه تولیدکننده‌های جنوب کره زمین به بازار نواحی شمالی، برای کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته، از جمله ایران و همسایگان این کشور، پرداخته‌اند. طبق نتایج این پژوهش، دشواری در دسترسی به بازار در نواحی جنوبی کره زمین در طی سی سال اخیر سقوط قابل توجهی داشته است.

فیدرماک^۵ و همکاران (۲۰۱۱) در مقاله‌ای با عنوان «چین در اقتصاد جهان: تحلیل ارتباط پویای سیکل تجاری» به بررسی جهانی‌شدن و سیکل تجاری در کشور چین و کشورهای منتخب عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی پرداخته‌اند. طبق نتایج به دست آمده ارتباط پویای سیکل تجاری در کشورهای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی و چین بر این کشورها اثر منفی داشته، در صورتی که در کوتاه‌مدت دارای اثر مثبت بر توسعه این کشورها بوده است. افزون بر اینکه جریان مالی و تجاری بین این کشورها، تقارن درجه سیکل تجاری با کشورهای عضو OECD را کاهش می‌دهد. بنابراین درجه متفاوت مشارکت در جهانی‌شدن می‌تواند تفاوت بین سیکل تجاری در کشورهای عضو OECD را توضیح دهد.

از جمله مطالعاتی که درباره همگرایی کشورها با سایر شاخص‌های غیر اقتصادی انجام گرفته است، مقاله گوریو^۶ و ملنیکو^۷ (۲۰۱۸) با موضوع بررسی همبستگی نشاط^۸ در کشورهای در حال گذار اقتصادی است که نتایج آن نشان می‌دهد این نوع همگرایی بین کشورهای مزبور به دلیل بهبود شاخص نشاط در کشورهای پس از کمونیست و در دوره پس از رکود بزرگ، در کشورهای مقایسه‌شده محسوس است. همچنین نتایج دیگری از این پژوهش دلالت بر این مسئله دارد که همگرایی در رضایت از زندگی در میان کشورهای در حال گذار، در وهله نخست به وسیله افراد جوان و تحصیل‌کرده با درآمد متوسط، بدون در نظر گرفتن جنسیت افراد، هدایت و مشخص می‌شود.

در مقاله لئون (۲۰۱۸) مفهوم همگرایی کشورها در موضوع ساختار اعتباری در اقتصاد کشورها مورد سنجش قرار گرفته است؛ به طوری که این سنجش در بر گیرنده تمامی کشورها بوده است. وی در مقاله خود که با هدف اثبات همگرا بودن ساختار اعتباری در سراسر جهان آن را به تحریر درآورده است، در سه ساحت مدلی نشان می‌دهد که اولاً داده‌های اعتباری در دو بخش اعتبار خانوار و شرکت،

قابل بررسی است؛ ثانیاً همگرایی اعتبار خانوار سریع‌تر از همگرایی اعتبار شرکت است؛ ثالثاً همگرایی در کشورهای کم‌درآمد و کشورهای که به‌طور کلی اعتبار پایینی دارند، کاهش یافته است؛ اما این کاهش پس از بحران ۲۰۰۸ سرعت کمتری داشته است.

۳. مفاهیم و مبانی نظری

برای «همگرایی»، تعاریف متعددی ارائه شده است که از جمله به موارد ذیل می‌توان اشاره کرد:

الف) همگرایی فرآیندی است که طی آن واحدهای سیاسی به‌طور داوطلبانه از اعمال اقتدار تام خویش برای رسیدن به هدف‌های مشترک، صرف نظر کرده، از قدرتی فوق ملی پیروی می‌کنند؛

ب) همگرایی فرآیندی است که طی آن بازیگران سیاسی چندین واحد ملی مجزا ترغیب می‌شوند تا وفاداری‌ها، فعالیت‌های سیاسی و انتظارات خود را به سوی مرکز جدیدی معطوف دارند که نهادهای این مرکز یا از صلاحیتی برخوردارند که دولت‌های ملی موجود را تحت پوشش خود بگیرند یا چنین صلاحیتی را می‌طلبند (جاوید، ۱۳۸۶، ص ۱۰۱).

تعاریف دیگری نیز ارائه شده است که با وجود اختلاف در آنها، ویژگی‌های مشترکی نیز دارند که شامل حرکت از مرزهای ملی به سوی نهادی فراملی و منطقه‌ای است؛ فرآیندی که در آن مرزهای ملی در موارد حرکت کالا، انتقال سرمایه و فناوری به تدریج کم‌رنگ می‌شوند و دولت‌های متعاهد به سیاست مشترکی در زمینه‌های اقتصادی دست می‌یابند. همچنین همگرایی می‌تواند در زمینه‌های سیاسی برای دستیابی به سیاست مشترک یا رسیدن به نظامی ائتلافی (فدرال یا کنفدرال) در میان اعضا باشد. این فرآیند یا وضعیت را می‌توان در مناطق گوناگون جهان مشاهده

کرد و منطقه خاورمیانه یکی از مناطق مهم تأثیرگذار در سیاست و اقتصاد جهان است که به اختصار مورد بررسی قرار می‌گیرد (جاوید، ۱۳۸۶، ص ۱۰۱).

از زمان شکل‌گیری اتحادیه اروپا، دولت‌های اسلامی با الگوبرداری از این اتحادیه تلاش کرده‌اند تا در سایه نظریه‌های همگرایی در مسیر اتحاد و همبستگی گام بردارند. با این حال طرح‌های ارائه‌شده برای همگرایی، توفیق چندانی به دست نیاورده است؛ برای مثال سازمان کنفرانس اسلامی با ۵۷ کشور عضو و پشتوانه‌های مادی و معنوی آنها، از جمله منابع عظیم نفت و گاز و نیروی انسانی فراوان، بزرگ‌ترین تشکل اسلامی در سطح جهان محسوب می‌شود. اما به دلیل ضعف‌های درون‌سازمانی و گفتمان حاکم بر روابط بین‌الملل که بر تقابل اسلام و مسیحیت مبتنی است، این تشکل بعد از گذشت حدود چهل سال از تأسیس آن، هنوز نتوانسته است به اهداف مندرج در منشور خود دست یابد. سازمان کنفرانس اسلامی که فلسفه وجودی آن حمایت از ملت فلسطین و پایان دادن به تعدیات رژیم صهیونیستی بوده است، به دلیل افزایش دامنه فشارها، تهدیدات و تجاوزات خارجی ضد مسلمانان، به ویژه بعد از حوادث ۱۱ سپتامبر، که اشغال عراق به دست آمریکا و انگلیس و تجاوز رژیم صهیونیستی به لبنان و غزه از آخرین نمونه‌های آن به شمار می‌رود، نه تنها از رسیدن به اهداف اصلی خود بازماند، بلکه تعدادی از اعضای آن مانند مصر، اردن، امارات، قطر، آذربایجان و برخی از کشورهای آسیای میانه با رژیم صهیونیستی، آشکار و پنهان، رابطه برقرار کردند و با این اقدام خود آن رژیم را به تعقیب سیاست‌های تجاوزکارانه‌اش ضد جهان اسلام تشویق و ترغیب کردند.

در بررسی علل ناکارآمدی و ضعف این سازمان در اثرگذاری بر سیر تحولات بین‌المللی می‌توان به وجود نظام‌های درون‌سازمانی، تفاوت‌های مذهبی و فرقه‌گرایی دینی اشاره کرد. علاوه بر این، نگاه کشورهای اسلامی به سازمان کنفرانس اسلامی با یکدیگر تفاوت دارد و هر یک در صدد تأمین منافع و امنیت ملی خود است (ولایتی، سعید محمدی، ۱۳۸۹، ص ۱۶۳).

مطالعه تجارب همگرایی در جهان اسلام بیانگر آن است که روند همگرایی در میان کشورهای اسلامی توفیق چندانی نداشته و تلاش‌هایی که در این زمینه صورت گرفته، یا متوقف شده یا به امید دستیابی به موفقیت‌های آینده ادامه یافته است. اتحاد مصر و سوریه بعد از سه سال متلاشی شد، فدراسیون عربی متشکل از عراق و اردن یک ماه بیشتر دوام نیاورد و شورای همکاری عرب پس از یک سال از هم پاشید. سایر موارد مانند شورای همکاری خلیج فارس، اتحادیه عرب و اکو، تنها از این نظر که توانسته‌اند تا امروز به موجودیت خود ادامه دهند، موفق بوده‌اند؛ در غیر این صورت، آنها نیز در جهت نیل به همگرایی، دستاورد درخور توجهی نداشته‌اند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که عوامل متعددی چون استبداد داخلی، بی‌ثباتی سیاسی، ملی‌گرایی افراطی، رقابت‌های منطقه‌ای، استعمار خارجی و صهیونیسم همواره مانع از رشد همگرایی در جهان اسلام بوده و هر یک از طرح‌های پیشنهادی را به نحوی با ناکامی روبه‌رو کرده است (همان، ۱۳۸۹، ص ۱۶۹).

واقعیت این است که موانع زیادی بر سر راه همگرایی جهان اسلام وجود دارد که این کشورها را بیشتر به سمت واگرایی سوق می‌دهد تا همگرایی. همگرایی در جهان اسلام به مراتب دشوارتر از همگرایی در سایر مناطق دنیاست؛ تا جایی که حتی برخی از صاحب‌نظران روابط بین‌الملل آن را امری غیرممکن می‌دانند. اما جوامع اسلامی هرچه بتوانند عوامل بازدارنده را تضعیف کنند یا آنها را از سر راه خود بردارند، به همان نسبت خواهند توانست در راه تحقق همگرایی، به عنوان فرآیندی طولانی، گام بردارند. در این میان همگرایی متولیان زیارت به مثابه نهادها و سازمان‌هایی منطقه‌ای و جهانی با برخورداری از مبانی جامع، فراگیر، توحیدی و جهانی، مزیت‌های رقابتی ویژه‌ای دارند که این امکان را فراهم می‌سازد که با حرکت در جهت همگرایی تمدنی، تصویری از یک قدرت منطقه‌ای و جهانی تأثیرگذار با پشتوانه مردمی بی‌نظیر در راستای تمدن‌سازی نوین اسلامی به ظهور برسانند.

در مورد مزیت‌های تمدنی همگرایی از طریق زیارت در مقایسه با سایر بسترهای همگراکننده می‌توان گفت نهاد زیارت با همراه داشتن ظرفیت‌های عظیمی چون معنویت‌محوری، مبانی منطقی و جذاب و جهان‌شمول مکتب تشیع، تنوع جاذبه‌های معنوی در شهرهای زیارتی، وظیفه هدایتگری در این جایگاه، مردمی بودن، داشتن امتداد تاریخی، انگیزه زائران و میل عمیق آنها به این مزارها، فرامرز بودن، بهره‌مندی از تنوع علمی، فرهنگی، محیطی، کانون روابط میان فرهنگی گسترده، مرجعیت فکری و سیاسی برای مردم، پشتوانه مالی همیشگی و فراوان مردمی، و قطب گردشگری فرهنگی و مذهبی، می‌تواند بستر بسیار مناسبی برای همگرایی منطقه‌ای و تمدنی باشد و پیامدهای امنیتی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی فراوانی به دنبال آورد و نویددهنده ایجاد یک قدرت جهانی بلامنازع در جهان اسلام باشد. مهم‌ترین پیامدهای این همگرایی عبارت است از: بهره‌مندی جهان اسلام از کانون‌های معتبر برای ایجاد قدرت، داشتن ایدئولوژی برون‌گرا که قابلیت دارد خود را در گستره جهانی مطرح کند، برخورداری از سهم قابل توجه در شبکه ارتباطات جهانی به دلیل توان تولید معنا، داشتن قلمرو جغرافیایی وسیع که در بر دارنده جمعیتی بسیار است، و برخورداری از موقعیت ژئوپلیتیک حساس و تأثیرگذار در نظام جهانی.

مبانی قرآنی و اسلامی همگرایی مسلمانان و شیعیان در طریق زیارت که به ایجاد امت واحد و حیات طیبه برای جامعه همبسته و همپیکر بشری خواهد انجامید و سپهر آفرینش را بر مبانی توحیدی متحد خواهد ساخت، عبارت‌اند از: «توحید، خدامحوری و محو شرک، تحقق وحدت و همگرایی و هم‌افزایی در پرتو حکومت امام معصوم، رسالت تحقق امت واحد و همگرایی در سپهر جهان و آفرینش، دعوت، احیا و اقامه حق و دفع باطل محور همگرایی، عدالت، مساوات‌طلبی و تبعیض‌ستیزی، امنیت، صلح و مودت فراگیر، نفی ملیت و قومیت‌مداری، همزیستی

مسالمت‌آمیز، کرامت‌محوری و بشردوستی، اخلاق و تربیت‌مداری، جهاد و نفی هرگونه سلطه‌طلبی و تنها مشروع دانستن جنگ توحیدی، نفی سبیل و لزوم عزتمندی مسلمانان، وفای به عهد و تعهدات» (مجموعه مقالات همایش بین‌المللی دکترین مهدویت، ۱۳۸۸، ص ۱۵۰).

توجه به مبانی مزبور، هم حرکت در جهت اقامه عدل و برپایی تمدن اصیل اسلامی را به عنوان وظیفه‌ای الهی مطرح می‌سازد و هم لزوم وحدت و همگرایی را برای تمدن‌سازی به اثبات می‌رساند. این مبانی ساختار همگرایی را نیز ترسیم می‌کند. در نهایت ظرفیت‌های نهاد زیارت برای تمدن‌سازی نوین اسلامی از طریق همگرایی تمدنی میان شیعیان و مسلمانان، با توجه به این مبانی است که به خوبی آشکار می‌گردد.

اما با تحلیل وضعیت دنیای اسلام به نظر می‌رسد نیروهای واگرا، هم به لحاظ قدرت و هم به لحاظ کثرت، به مراتب از نیروهای همگرا کارآمدتر عمل می‌کنند؛ به عبارت دیگر با وجود زمینه‌های مناسب همگرایی می‌توان گفت فرآیند همگرایی در جهان اسلام با چالش‌ها و موانع جدی روبه‌روست. مهم‌ترین نیروهای تولیدکننده شکاف، جدایی و واگرایی در بین ملل و دول اسلامی عبارت‌اند از: گسیختگی فضایی و جغرافیایی و نبودن یکپارچگی، تفاوت‌های مذهبی، ایدئولوژیک و طرز تلقی‌ها از دین اسلام، تفاوت‌های قومی و اندیشه‌های سیاسی، تعارض‌های سرزمینی و سیاسی، تفاوت‌های سطح توسعه اقتصادی و اجتماعی، رقابت قدرت‌های منطقه‌ای، مداخله دولت‌ها و قدرت‌های برون‌منطقه‌ای ناشی از وابستگی‌های سیاسی و اقتصادی جهان اسلام به آنها، ضعف یا فقدان ساز و کارهای مؤثر پیونددهنده درون منطقه‌ای به ویژه در بعد اقتصادی و تجاری (حافظ‌نیا، زرقانی، ۱۳۹۱، ص ۱۴۱).

جهان اسلام نیازمند الگویی است که بتواند با موانع همگرایی مقابله کند.

طبعاً چنین الگویی باید مبانی نظری نفوذناپذیری داشته باشد. جهان اسلام برای همگرایی، فرصت‌ها و قابلیت‌های فراوانی دارد که در این میان، همگونی‌های دینی و فرهنگی از روایی بیشتری برخوردارند. در واقع، اسلام به عنوان دین مشترک، خود بزرگ‌ترین فرصت جهان اسلام و الگویی برای همگرایی است و چنانچه مسلمانان به هویت دینی خود بازگردند و در برابر اسلام سر تسلیم فرود آورند، قادر خواهند بود در پرتو تعالیم آن، موانع دشوار همگرایی را از سر راه خود بردارند. اسلام فراتر از نظریه‌های همگرایی جهان معاصر است. اسلام به عنوان یک نظریه بزرگ و محور تمدنی جدید بعد از جنگ سرد می‌تواند با حذف موانع همگرایی، بار دیگر کشورهای اسلامی را به یکدیگر پیوند داده و از فراگرد نیروهای پراکنده و بالقوه آنان، ائتلاف و اتحاد بزرگی را برای دفاع از حریم سیاسی و جغرافیایی جهان اسلام پدید آورد (ولایتی، سعید محمدی، ۱۳۸۹، ص ۱۷۸).

توجه به هویت اسلامی در همگرایی منطقه‌ای و تأکید بر محوریت شهرهای زیارتی در تحقق آرمان وحدت اسلامی، نباید ما را از توجه به زیرساخت‌های لازم برای هرگونه همگرایی غافل سازد. ایجاد و تقویت زیرساخت‌های لازم اقتصادی برای همگرایی شهرهای زیارتی از ضروری‌ترین مؤلفه‌های تقویت‌کننده حرکت همگرایی در جهان اسلام به شمار می‌آید. در ادامه به تشریح مؤلفه‌های اقتصادی همگرایی شهرهای زیارتی می‌پردازیم.

۰۴. روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش پژوهش، تجربی-پیمایشی است. به منظور بررسی مؤلفه‌های اقتصادی همگرایی و هم‌افزایی شهرهای زیارتی و تعیین روابط درونی این مؤلفه‌ها و در نهایت، اولویت‌بندی مؤلفه‌ها از مدیران و مسئولین شهرهای زیارتی و همچنین استادان و پژوهشگران آکادمیک این حوزه،

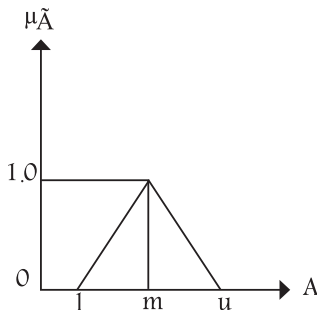
استفاده شده است. با توجه به مطالعات مرتبط، چنانچه پنج فرد خبره به تکمیل پرسشنامه روش‌های چندمعیاره اقدام کنند، نتایج از اعتبار خوبی برخوردار است (سلطانی، راعی عزآبادی، ۱۳۹۶) که در این تحقیق، ۴۷ پرسشنامه میان خبرگان این حوزه توزیع و تکمیل شد.

در این راستا، با استفاده از ماتریس آثار کل روش دیمتل فازی، روابط میان شاخص‌های مورد بررسی شناسایی شده و پس از مشخص شدن همه تأثیر و تأثرات و به منظور سنجش میزان ارجحیت این عوامل، ماتریس تأثیرات کل به عنوان ابرماتریس روش ANP قرار گرفته و پس از ترسیم مدل شبکه تحقیق در نرم‌افزار سوپر دسیژن^۹ و برقرار کردن روابط میان معیارها، نتایج ارجحیت مشخص گردید.

الف) اعداد و مجموعه فازی

مجموعه فازی در ریاضیات جدید به مجموعه‌هایی اطلاق می‌شود که عضویت بعضی یا تمام اعضا کاملاً روشن و مشخص نیست و عناصر آن به طور نسبی متعلق به آن مجموعه هستند. مجموع فازی یک رده از اشیا با پیوستاری از درجه عضویت در بازه بین صفر و یک است.

عدد فازی مثلثی \tilde{A} در نمودار (۱) نشان داده شده است. نوع دیگری از اعداد فازی که به صورت چهارگانه جای‌گذاری می‌شوند، به اعداد فازی دوزنقه‌ای مشهورند.

نمودار ۱- اعداد فازی مثلثی

$$\mu_{\bar{A}} \begin{cases} 0x < 1 \\ x - 1 \\ m - 1 \\ 0x > u \end{cases} 1 \leq x \leq m \quad (1)$$

عدد فازی مثلثی، به شکل (l, m, u) نشان داده می‌شود (نصراللهی، صالحی قهفرخی، ۱۳۹۱).

ب) روش دیمتل فازی

دیمتل یک روش جامع برای ساخت و تجزیه و تحلیل یک مدل ساختاری از روابط سببی میان عوامل پیچیده و متعدد است (لین^{۱۰} و وو^{۱۱}، ۲۰۰۸). دیمتل از گراف‌ها برای دسته‌بندی کردن عوامل تأثیرگذار به دو گروه استفاده می‌کند: گروه علت و گروه اثر (تسای^{۱۲} و همکاران، ۲۰۰۹). با توجه به اینکه در استفاده از روش دیمتل از نظر خبرگان استفاده می‌شود و این نظرها اغلب غیر شفاف و به صورت توصیفات زبانی مطرح می‌شوند، برای یکپارچه کردن و از حالت مبهم درآوردن آنها، بهتر است که واژگان زبانی خبرگان را به اعداد فازی برگردانیم. روش دیمتل فازی با استفاده از متغیرهای زبانی فازی، تصمیم‌گیری را در شرایط عدم اطمینان محیطی آسان می‌سازد. این تکنیک در زمینه‌های تولید، مدیریت سازمان، سیستم اطلاعات و علوم اجتماعی کاربرد دارد (زونا^{۱۳} و همکاران، ۲۰۱۱). بدین منظور لین و وو (۲۰۰۸) مدلی را پیشنهاد کردند که از دیمتل در شرایط فازی استفاده می‌شود. مراحل روش به این شرح است:

گام اول: طراحی معیارهای زبانی فازی

در این مرحله ما نیازمند تعیین معیارهایی برای تصمیم‌گیری هستیم. برای رفع عدم اطمینان باید این معیارها را با توجه به معیارهای زبانی در اختیار تصمیم‌گیرنده بگذاریم تا با توجه به این معیارها، آنها را با هم مقایسه کند (ریاس^{۱۴} و همکاران، ۲۰۱۱).

جدول شماره ۱- مقادیر و معیارهای زبانی

معیارهای زبانی	مقادیر زبانی
بی اثر یا اثر بسیار ناچیز	(۰، ۰، ۰/۲۵)
اثر کم	(۰، ۰/۲۵، ۰/۵)
اثر متوسط	(۰/۲۵، ۰/۵، ۰/۷۵)
اثر زیاد	(۰/۵، ۰/۷۵، ۱)
اثر بسیار زیاد	(۰/۷۵، ۱، ۱)

مأخذ جدول ۱: ریاس و همکاران ۲۰۱۱

مطابق آنچه در جدول شماره یک ملاحظه می شود، باید معیارهای کلامی را به اعداد فازی مثلثی مزبور تبدیل کرد که شامل کران پایین، کران وسط و کران بالا هستند.

گام دوم: ساخت نظرسنجی

در این مرحله، از هر پاسخ دهنده خواسته می شود بر اساس جدولی که در گام نخست بیان شد، اثر هر مؤلفه را بر سایر مؤلفه ها مشخص کند. نماد $\bar{O} = (l_{ij}, m_{ij}, u_{ij})$ نشان دهنده نظر پاسخ دهنده در مورد اثر مؤلفه I بر مؤلفه J است. برای هر $I=J$ در ماتریس ها عدد صفر قرار داده می شود. برای هر پاسخ دهنده یک ماتریس $n \times n$ که باید دارای درایه های فازی باشد، تعریف می شود.

گام سوم: ساخت ماتریس تصمیم گیری اولیه (\bar{O})

در مرحله سوم به ساخت ماتریس تصمیم گیری اولیه (\bar{O}) اقدام می کنیم. بدین نحو که استخراج ساده ای از میانگین همه نظرها در ابعاد فازی انجام می دهیم و آن را $\bar{O}_{ij} = (l_{ij}, m_{ij}, u_{ij})$ می نامیم (جاسبی^{۱۵} و همکاران، ۲۰۱۱).

$$\bar{O}_{ij} = \frac{1}{p} \times \sum_{p=1}^p \bar{a}_{ij}^p \quad (2)$$

$$\tilde{O} = \begin{bmatrix} \tilde{O}_{11} & \tilde{O}_{12} & \tilde{O}_{13} & \dots & \tilde{O}_{1n} \\ \tilde{O}_{21} & \tilde{O}_{22} & \tilde{O}_{23} & \dots & \tilde{O}_{2n} \\ \tilde{O}_{31} & \tilde{O}_{32} & \tilde{O}_{33} & \dots & \tilde{O}_{3n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \tilde{O}_{m1} & \tilde{O}_{m2} & \tilde{O}_{m3} & \dots & \tilde{O}_{mn} \end{bmatrix} \quad (۳)$$

گام چهارم: تشکیل ماتریس نرمال شده

پس از محاسبه ماتریس اولیه \tilde{O} ، لازم است که نرمال‌سازی انجام گیرد. بر اساس معادله (۴) ماتریس نرمال‌ایز شده \tilde{Z} برابر خواهد بود با (جاسبی و همکاران، ۲۰۱۱):

$$\tilde{Z}_h = k \times \tilde{O}h = l, m, u \quad (۴)$$

$$k = \frac{1}{\max(\max \sum_{j=1}^n a_{ij}, \max \sum_{i=1}^n a_{ij})} \quad (۵)$$

$$\tilde{Z} = \begin{bmatrix} \tilde{Z}_{11} & \tilde{Z}_{12} & \tilde{Z}_{13} & \dots & \tilde{Z}_{1n} \\ \tilde{Z}_{21} & \tilde{Z}_{22} & \tilde{Z}_{23} & \dots & \tilde{Z}_{2n} \\ \tilde{Z}_{31} & \tilde{Z}_{32} & \tilde{Z}_{33} & \dots & \tilde{Z}_{3n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \tilde{Z}_{m1} & \tilde{Z}_{m2} & \tilde{Z}_{m3} & \dots & \tilde{Z}_{mn} \end{bmatrix} \quad (۶)$$

گام پنجم: فازی‌زدایی اعداد

در این مرحله لازم است اعداد فازی را به دی‌فازی تبدیل کنیم. در روش‌های مختلف که با رویکرد فازی صورت می‌گیرد، پژوهشگر در نهایت به دنبال این است که مقادیر فازی نهایی را به یک عدد قطعی و قابل درک تبدیل کند. روش‌های متعددی برای فازی‌زدایی وجود دارد؛ برای نمونه روش مرکز ثقل، روش مرکز سطح و میانگین ماکسیمم و... اپریکویک و زنگ در مقاله‌ای به بررسی این روش‌ها پرداخته‌اند (اپریکویک و زنگ، ۲۰۰۴). در این مقاله به طور کلی روش‌های متعدد فازی‌زدایی بررسی شده است و در نهایت تکنیک CFCS^{۱۷} به عنوان یک

روش مناسب فازی دایی در تکنیک‌های $MADM^{18}$ پیشنهاد شده است. بر این اساس برای فازی زدایی اعداد از فرمول (۷) استفاده می‌شود:

$$T = \frac{(l + 2m + u)}{4} \quad (۷)$$

گام ششم: محاسبه آثار مستقیم، غیر مستقیم و کل

با دی‌فازه کردن ماتریس‌های \tilde{Z} ماتریسی واحد با نام N با $n \times n$ درایه به دست می‌آید.

$$N = \begin{bmatrix} n_{11} & n_{11} & n_{11} & \dots & n_{11} \\ n_{11} & n_{11} & n_{11} & \dots & n_{11} \\ n_{11} & n_{11} & n_{11} & \dots & n_{11} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ n_{11} & n_{11} & n_{11} & \dots & n_{11} \end{bmatrix} \quad (۸)$$

در حقیقت ماتریس N نشان‌دهنده آثار متقابل و مستقیم مؤلفه‌هاست. در کنار آثار مستقیم، لازم است تأثیرات غیر مستقیم نیز مد نظر قرار گیرد. فرض کنید، مؤلفه (الف) بر مؤلفه (ب) اثرگذار باشد. مؤلفه (ب) نیز بر مؤلفه (ج) اثر گذارد؛ حال آنکه مؤلفه (الف) تأثیری بر مؤلفه (ج) ندارد. در این صورت می‌توان استنباط کرد که مؤلفه (الف) اثری غیر مستقیم بر مؤلفه (ج) دارد. در این مثال تنها سه مؤلفه ساده ذکر شد و مشخص است که با افزایش مؤلفه‌ها آثار غیر مستقیم نیز به صورت تصاعدی افزایش خواهد یافت. پس اگر t مؤلفه داشته باشیم، ماتریس آثار غیر مستقیم S_I خواهد بود:

$$S_I = N^2 + N^3 + N^4 + \dots + N^t \quad (۹)$$

مشخص است که Nt در مرحله‌ای برابر صفر خواهد بود. در مثالی که بیان شد، یعنی وجود سه مؤلفه، آثار غیر مستقیم با یک واسطه هستند و با واسطه دوم برابر صفر خواهند شد. به عبارت دیگر $N^3 = 0$ خواهد بود. پس در حالت کلی برای محاسبه ماتریس آثار کل، اعم از آثار مستقیم و غیر مستقیم، خواهیم داشت:

$$S_T = \lim_{t \rightarrow \infty} N^t \quad (10)$$

$$S_T = \frac{N(I - N^t)}{I - N} = \frac{N}{I - N} = N(I - N)^{-1} \quad (11)$$

با مشخص بودن ماتریس آثار مستقیم و آثار کل، به راحتی می توان ماتریس آثار غیر مستقیم را محاسبه کرد:

$$S_I = N^2 + N^3 + \dots + N^t = S_T - N = N^2(I - N)^{-1} \quad (12)$$

گام هفتم: محاسبه نفوذ، تأثیرپذیری و تأثیرات خالص

برای محاسبه نفوذ، تأثیرپذیری و تأثیرات خالص، ماتریس تأثیرات کل را در نظر می گیریم.

محاسبه D_i+R_i و D_i-R_i که D_i و R_i به ترتیب از جمع هر سطر و ستون ماتریس S_T به دست می آید. بعد از اینکه D_i+R_i و D_i-R_i محاسبه شدند، نمودار شدت تأثیرگذاری و اثرپذیری رسم می شود که در واقع مبنای تصمیم گیری است (جاسبی و همکاران، ۲۰۱۱). D_i+R_i روی محور x و D_i-R_i بر محور y قرار می گیرند. ارزش های $D+R$ اهمیت هر عامل را نشان می دهد و هرچه عاملی مقادیر بالاتری از این ارزش را به خود اختصاص دهد، اهمیت بیشتری نیز خواهد داشت (شیه ۱۹ و همکاران، ۲۰۱۰) و بیانگر آثار خالص آن مؤلفه است.

ج) فرآیند تحلیل شبکه

فرآیند تحلیل شبکه یکی از تکنیک های تصمیم گیری چندمعیاره و فرم توسعه یافته فرآیند تحلیل سلسله مراتبی AHP است. این روش برای حل مسائلی به کار می رود که در آنها معیارها و گزینه ها از هم مستقل نیستند. در فرآیند تجزیه و تحلیل شبکه ای اندازه گیری مقادیر و اهمیت نسبی مانند فرآیند تحلیل سلسله مراتبی با مقایسه های زوجی انجام می گیرد. مراحل روش ANP به شرح ذیل است:

گام اول: ساخت مدل (شبکه) تحلیل

در این مرحله، معیارهایی که در تصمیم‌گیری نهایی مؤثرند و با نظرخواهی از متخصصان مشخص شده‌اند، به یکدیگر متصل می‌شوند و ساختار شبکه‌ای را تشکیل می‌دهند.

گام دوم: تشکیل ماتریس‌های مقایسه زوجی و محاسبه بردارهای وزن

ماتریس‌های مقایسه زوجی تأثیر معیارها و زیرمعیارها، با در نظر گرفتن سطوح بالاتر شبکه و ارتباطات داخلی تشکیل می‌شوند تا بتوان به کمک آنها وزن عناصر را به دست آورد. پس از آنکه مقایسه زوجی به صورت کامل انجام گرفت، بردار وزن (W) محاسبه می‌شود که «ساعتی»، رابطه (۱۳) را پیشنهاد داده است (ساعتی، ۲۰۱۹۷۱):

$$AW = \lambda_{MAX}W \quad (13)$$

در این رابطه، λ_{max} بزرگ‌ترین مقدار ویژه ماتریس A است. بردار W با استفاده از $a = \sum_{i=1}^n w_i$ نرمال می‌شود.

برای تعیین میزان سازگاری مقایسه‌ها از شاخص سازگاری وزن معیارها استفاده می‌شود، که این شاخص با استفاده از رابطه (۱۴) محاسبه می‌شود:

$$CI = \frac{\lambda - n}{n - 1} \quad (14)$$

در کل، اگر CI کمتر از $0/1$ باشد، مقایسه تأیید می‌شود.

گام سوم: تشکیل ابرماتریس اولیه

بر اساس مقایسه زوجی که در مرحله قبل انجام گرفت، چند ماتریس ساخته، و وزن نسبی هر ماتریس محاسبه می‌شود. سپس وزن‌های حاصل در ابرماتریس وارد می‌شوند که رابطه متقابل بین عناصر سیستم را نشان می‌دهند.

گام چهارم: تشکیل ابرماتریس وزنی

برای اینکه از عناصر ستون ابرماتریس اولیه متناسب با وزن نسبی آنها فاکتور

گرفته و جمع ستون برابر یک شود، هر ستون ماتریس استاندارد می‌شود. در نتیجه ماتریس جدیدی به دست می‌آید که جمع هر یک از ستون‌های آن برابر یک است.

گام پنجم: بردار وزنی عمومی - ابرماتریس حد

در گام نهایی، سوپر ماتریس وزنی، به توان حدی می‌رسد تا عناصر ماتریس همگرا و مقادیر سطری آن با هم برابر شوند. در این مورد جمع سطر ابرماتریس وزنی به صورت رابطه ۳ همگرا می‌شود (اقدر و همکاران، ۱۳۹۶):

$$\lim_{K \rightarrow \infty} w^K \quad (15)$$

(د) معرفی متغیرها و شاخص‌ها

برای شناسایی عوامل و مؤلفه‌های اقتصادی همگرایی و هم‌افزایی شهرهای زیارتی، از مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه با خبرگان حوزه‌های اقتصاد زیارت و گردشگری، فرهنگ و ارتباطات بهره گرفته شده است. پس از احصای مؤلفه‌های پنج‌گانه که در جدول شماره ۲ ارائه شده است، پرسشنامه‌ها در سطح کشور به استادان و پژوهشگران حوزه زیارت و گردشگری و اقتصاد گردشگری، و همچنین مسئولان و کارشناسان و تصمیم‌گیران شهرهای زیارتی رسید که در مجموع، ۴۷ پرسشنامه جمع‌آوری شد. اساساً در روش‌های تحقیق در عملیات نرم که داده‌های اولیه از نخبگان، خبرگان و پژوهشگران جمع‌آوری می‌شود، حداقل میزان پرسشنامه مورد آنالیز باید پنج پرسشنامه باشد (سلطانی، راعی عزآبادی، ۱۳۹۶). سپس به منظور تعیین شدت تأثیر عوامل از تکنیک دیمتل فازی و برای تعیین وزن و رتبه‌بندی عوامل و مؤلفه‌های اقتصادی مؤثر بر همگرایی و هم‌افزایی شهرهای زیارتی از تکنیک فرآیند تحلیل شبکه‌ای (ANP) بهره گرفته شده است.

جدول شماره ۲- عوامل و مؤلفه‌های اقتصادی همگرایی و هم‌افزایی شهرهای

زیارتی

مؤلفه	نماد
مدیریت اوقاف و نذورات	C1
خدمات رفاهی زائران	C2
خدمت‌رسانی به محرومان	C3
ساخت و به‌سازی حرم‌ها	C4
حمل و نقل زمینی و هوایی	C5

مأخذ جدول ۲: یافته‌های پژوهش

هـ) محدوده و قلمرو پژوهش

جامعه خبرگان تحقیق جاری به دلیل ماهیت علمی - عملیاتی پژوهش شامل دو بخش بودند: گروه نخست مسئولان، مدیران و تصمیم‌گیران شهرهای زیارتی مشهد، قم و نجف بودند که شروط لازم برای ارائه پرسشنامه به آنها عبارت بود از:

- تجربه کاری بیش از پنج سال در شهرهای زیارتی؛
- عدم مسئولیت جزئی و پاره‌وقت در این نهادها؛
- اطلاع از مسائل و مشکلات اقتصادی شهرهای زیارتی؛
- آشنا با مسائل و مشکلات روابط عمومی و بین‌الملل شهرهای زیارتی؛

بخش دوم پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه‌ها شامل استادان دانشگاهی، پژوهشگران حوزه اقتصاد گردشگری و زیارت بوده‌اند که برای ارائه پرسشنامه و قبول پاسخ‌های ایشان ملاک‌هایی به شرح ذیل مد نظر بوده است:

- حداقل تحصیلات کارشناسی ارشد؛
- فارغ‌التحصیلی با نمره ممتاز الف در یکی از رشته‌های اقتصاد، فرهنگ، ارتباطات، گردشگری و الهیات؛
- سابقه مطالعه، پژوهش و چاپ مقاله در حوزه زیارت، اقتصاد زیارت و گردشگری؛
- اطلاع از مشکلات و مسائل اقتصاد زیارت و گردشگری همراه با نگاه‌های میان‌رشته‌ای.

۵. تشریح مدل

الف) تحلیل تعامل میان مؤلفه‌ها

مطابق آنچه در بخش روش بیان شد، ابتدا به تحلیل تعامل میان مؤلفه‌ها از طریق روش دیمتل فازی اقدام می‌کنیم. ماتریس میانگین ۴۷ پرسشنامه به صورت سه ماتریس ذیل که بیان فازی آنهاست به دست آمد.

جدول شماره ۳ - ماتریس کران بالا

ماتریس کران بالا					
مدیریت اوقاف و نذورات	۰	۰/۹۵۲۱۲۷۶۶	۰/۹۳۰۸۵۱۰۶۴	۰/۹۲۵۵۳۱۹۱۵	۰/۶۶۴۸۹۳۶۱۷
خدمات رفاهی زائران	۰	۰	۰/۷۴۴۶۸۱	۰/۷۳۴۰۴۳	۰/۷۱۲۷۶۶
خدمت‌رسانی به محرومان	۰	۰/۷۹۲۵۵۳	۰	۰/۶۲۲۳۴	۰/۵۹۰۴۲۶
ساخت و به‌سازی حرم‌ها	۰/۸۱۳۸۳	۰/۸۹۳۶۱۷	۰/۷۲۸۷۳۳	۰	۰/۵۳۱۹۱۵
حمل و نقل زمینی و هوایی	۰/۶۱۱۷۰۲	۰/۸۵۱۰۶۴	۰/۷۶۰۶۳۸	۰/۵۶۹۱۴۹	۰

مأخذ جدول ۳: یافته‌های پژوهش

جدول شماره ۴ - ماتریس کران وسط

ماتریس کران وسط					
حمل و نقل زمینی و هوایی	۰/۴۳۰۸۵۱۰۶۴	۰/۵۰۵۳۱۹	۰/۳۷۲۳۴	۰/۲۸۷۲۳۴	۰
ساخت و به‌سازی حرم‌ها	۰/۷۵۵۳۱۹۱۴۹	۰/۵۱۰۶۳۸	۰/۳۹۸۹۳۶	۰	۰/۳۱۹۱۴۹
خدمت‌رسانی به محرومان	۰/۷۹۷۸۷۲۳۴	۰/۵۷۴۶۸	۰	۰/۵۲۶۵۹۶	۰/۵۷۹۷۸۷
خدمات رفاهی زائران	۰/۸۱۳۸۲۹۷۸۷	۰	۰/۵۹۵۷۴۵	۰/۷۰۷۴۴۷	۰/۶۸۶۱۷
مدیریت اوقاف و نذورات	۰	۰/۴۷۸۷۳۳	۰/۶۴۳۶۱۷	۰/۶۰۶۳۸۳	۰/۳۸۲۹۷۹
مدیریت اوقاف و نذورات					
خدمات رفاهی زائران					
خدمت‌رسانی به محرومان					
ساخت و به‌سازی حرم‌ها					
حمل و نقل زمینی و هوایی					

مأخذ جدول ۴: یافته‌های پژوهش

جدول شماره ۵ - ماتریس کران پایین

ماتریس کران پایین					
مدیریت اوقاف و نذورات	۰	مدیریت اوقاف و نذورات	۰/۵۶۹۱۴۸۹۳۶	خدمات رفاهی زائران	۰/۵۵۸۵۱۰۶۳۸
خدمات رفاهی زائران	۰/۲۷۶۵۹۶	خدمات رفاهی زائران	۰	خدمات رسانی به محرومان	۰/۳۵۶۳۸۳
خدمات رسانی به محرومان	۰/۴۱۴۸۹۴	خدمات رسانی به محرومان	۰/۳۶۷۰۲۱	ساخت و به سازی حرم‌ها	۰
ساخت و به سازی حرم‌ها	۰/۳۶۷۰۲۱	ساخت و به سازی حرم‌ها	۰/۴۶۲۷۶۶	حمل و نقل زمینی و هوایی	۰/۲۹۲۵۵۳
حمل و نقل زمینی و هوایی	۰/۲۰۲۱۲۸	حمل و نقل زمینی و هوایی	۰/۴۶۸۰۸۵۱۱		۰/۳۶۷۰۲۱۳۷۷
	۰/۲۰۲۱۲۸		۰/۲۰۲۱۲۸		۰/۱۲۷۶۵۹۵۷۴
	۰/۳۰۸۵۱۱		۰/۳۰۸۵۱۱		۰/۲۱۸۰۸۵۱۰۶

مأخذ جدول ۵: یافته‌های پژوهش

پس از به دست آوردن سه ماتریس مزبور لازم است تا از طریق معادله (۴) هر سه کران، نرمال شوند و پس از نرمالیزه شدن آنها از طریق معادله (۷)، اعداد فازی به غیر فازی تبدیل شوند که جدول شماره (۶) برابر است با:

جدول شماره ۶ - ماتریس نرمالیز دی فازی

ماتریس نرمالیز دی فازی مؤلفه های اقتصاد همگرایی عتبات مقدسه					
مدیریت اوقاف و نذورات	۰	مدیریت اوقاف و نذورات	۰	مدیریت اوقاف و نذورات	۰
خدمات رفاهی زائران	۰/۲۹۰۲۴۵۵۵۵	خدمات رفاهی زائران	۰	خدمات رفاهی زائران	۰
خدمت رسانی به محرومان	۰/۲۸۴۴۳۸۰۸۴	خدمت رسانی به محرومان	۰	خدمت رسانی به محرومان	۰
ساخت و به سازی حرم ها	۰/۲۶۹۲۸۲۹۴۶	ساخت و به سازی حرم ها	۰	ساخت و به سازی حرم ها	۰
حمل و نقل زمینی و هوایی	۰/۱۵۳۹۴۱۳۰۵	حمل و نقل زمینی و هوایی	۰	حمل و نقل زمینی و هوایی	۰

مأخذ جدول ۶: یافته های پژوهش

پس از یکه شدن ماتریس و تبدیل اعداد فازی به غیر فازی، لازم است تا از طریق معادلات (۸)، (۱۲) و (۱۱)، انواع تأثیرات سه گانه، یعنی تأثیرات مستقیم، غیر مستقیم و آثار کل به دست آیند. بدین منظور از طریق نرم افزار تخصصی MAPLE

محاسبات برداری و ماتریسی انجام دادیم (برای تسهیل محاسبات، اعداد تا چهار رقم اعشار محاسبه شده‌اند) که نتایج آن به شرح ماتریس‌های N به عنوان ماتریس آثار مستقیم، S_I ماتریس آثار غیر مستقیم و S_T ماتریس آثار کل بوده‌اند:

$$N = \begin{bmatrix} 0/0000 & 0/2902 & 0/2844 & 0/2692 & 0/1539 \\ 0/1726 & 0/0000 & 0/2039 & 0/1824 & 0/1828 \\ 0/2299 & 0/2126 & 0/0000 & 0/1430 & 0/1360 \\ 0/2160 & 0/2527 & 0/1856 & 0/0000 & 0/1022 \\ 0/13943 & 0/2437 & 0/2074 & 0/1149 & 0/0000 \end{bmatrix}$$

$$S_I = \begin{bmatrix} 0/7187 & 0/8230 & 0/7424 & 0/6239 & 0/5452 \\ 0/5320 & 0/6906 & 0/5911 & 0/4979 & 0/4125 \\ 0/5115 & 0/6494 & 0/6241 & 0/5105 & 0/4235 \\ 0/5377 & 0/6621 & 0/6170 & 0/5480 & 0/4485 \\ 0/5124 & 0/6075 & 0/5587 & 0/4889 & 0/4220 \end{bmatrix}$$

$$S_T = \begin{bmatrix} 0/7187 & 1/1133 & 1/0269 & 0/8932 & 0/6992 \\ 0/7047 & 0/6906 & 0/7951 & 0/6804 & 0/5954 \\ 0/7414 & 0/8620 & 0/6241 & 0/6536 & 0/5595 \\ 0/7537 & 0/9148 & 0/8026 & 0/5480 & 0/5508 \\ 0/6519 & 0/8513 & 0/7662 & 0/6039 & 0/4220 \end{bmatrix}$$

بر اساس نتایج محاسبات در تحلیل آثار مستقیم مؤلفه‌های مختلف اقتصادی بر یکدیگر، بیشترین میزان تأثیر مستقیم متعلق است به مدیریت اوقاف و نذورات بر خدمات رفاهی زائران. پس از آن مقوله مدیریت اوقاف و نذورات بر خدمت‌رسانی به محرومان دارای بیشترین میزان اثر مستقیم است. رتبه سوم میزان تأثیرات مستقیم را مؤلفه مدیریت اوقاف و نذورات بر ساخت و به‌سازی حرم‌ها داشته است. تأثیر ساخت و به‌سازی حرم‌ها بر خدمات رفاهی زائران، و تأثیر حمل و نقل هوایی و زمینی بر خدمات رفاهی زائران، رتبه‌های بعدی را به خود اختصاص داده‌اند. از نکات جالب توجه آنکه کمترین میزان تأثیرات مستقیم به ترتیب مربوط به تأثیر مؤلفه ساخت و به‌سازی حرم‌ها بر حمل و نقل هوایی و زمینی، تأثیر حمل و نقل

هوایی و زمینی بر ساخت و به‌سازی حرم‌ها و تأثیر خدمت‌رسانی به محرومان بر حمل و نقل هوایی و زمینی است.

نتایج محاسبات در تحلیل آثار غیر مستقیم مؤلفه‌های مختلف اقتصادی بر یکدیگر نشان می‌دهد که مقوله مدیریت اوقاف و نذورات بر خدمات رفاهی زائران دارای بیشترین میزان تأثیر غیر مستقیم است. پس از آن مقوله مدیریت اوقاف و نذورات بر خدمت‌رسانی به محرومان دارای بیشترین میزان اثر غیر مستقیم است. رتبه سوم میزان تأثیرات غیر مستقیم را مؤلفه مدیریت اوقاف و نذورات به صورت انباشتی بر خود داشته است. تأثیر خدمات رفاهی زائران به صورت انباشتی بر خود و تأثیر ساخت و به‌سازی حرم‌ها بر خدمات رفاهی زائران، رتبه‌های بعدی را در میزان تأثیرات غیر مستقیم به خود اختصاص داده‌اند. گفتنی است که کمترین میزان تأثیرات غیر مستقیم به ترتیب مربوط به تأثیر خدمات رفاهی زائران بر حمل و نقل هوایی و زمینی، تأثیر حمل و نقل هوایی و زمینی به صورت انباشتی بر خود و تأثیر خدمت‌رسانی به محرومان بر حمل و نقل هوایی و زمینی است.

اما نتایج محاسبات در تحلیل آثار کل مؤلفه‌های مختلف اقتصادی بر یکدیگر نشان می‌دهد که مقوله مدیریت اوقاف و نذورات بر خدمات رفاهی زائران دارای بیشترین میزان اثر کل است. پس از آن مقوله مدیریت اوقاف و نذورات بر خدمت‌رسانی به محرومان دارای بیشترین میزان تأثیر کل است. رتبه سوم میزان تأثیرات کل را مؤلفه ساخت و به‌سازی حرم‌ها بر خدمات رفاهی زائران داشته است. تأثیر مدیریت اوقاف و نذورات بر ساخت و به‌سازی حرم‌ها، و تأثیر خدمت‌رسانی به محرومان بر خدمات رفاهی زائران، رتبه‌های بعدی را در میزان آثار کل به خود اختصاص داده‌اند. از نکات قابل توجه آنکه کمترین میزان آثار کل به ترتیب مربوط به تأثیر حمل و نقل هوایی و زمینی به صورت انباشتی بر خود، تأثیر ساخت و به‌سازی حرم‌ها به صورت انباشتی بر خود و تأثیر ساخت و به‌سازی حرم‌ها بر حمل و نقل

هوایی و زمینی است.

میزان تعامل و همچنین میزان اثر خالص مؤلفه‌های اقتصادی مختلف دخیل در امر همگرایی شهرهای زیارتی را می‌توان در جدول شماره ۷ مشاهده کرد. حاصل جمع میزان تأثیرگذاری و میزان اثرپذیری هر مؤلفه را میزان تعامل آن مؤلفه گویند. تفاضل تأثیرگذاری از اثرپذیری هر مؤلفه، به اثر خالص آن مؤلفه تعبیر می‌شود.

جدول شماره ۷- میزان تعامل و اثر خالص مؤلفه‌ها

مؤلفه	تعامل	اثر خالص
مدیریت اوقاف و نذورات	۸/۰۲۲۰۸۷	۰/۸۸۰۷۴۳۰۸۲
خدمات رفاهی زائران	۷/۸۹۸۶۵۹	-۰/۹۶۵۸۵۵۳۳۵
خدمت‌رسانی به محرومان	۷/۴۵۵۹۳۸	-۰/۵۷۴۱۳۹۰۲۸
ساخت و به‌سازی حرم‌ها	۶/۹۴۹۴۴۱	۰/۱۹۰۸۹۰۳۰۱
حمل و نقل زمینی و هوایی	۰/۱۲۲۳۵۶	۰/۴۶۸۳۶۰۹۷۹

مأخذ جدول ۷: یافته‌های پژوهش

بر این اساس، بالاترین میزان تعامل که مجموع تأثیرگذاری‌ها و اثرپذیرهای متقابل و دو به دو هر یک از مؤلفه‌ها را می‌سنجد، در بین مؤلفه‌های مورد پژوهش، متعلق به مدیریت اوقاف و نذورات است. پس از آن مقوله خدمات رفاهی زائران دارای بیشترین تعامل است. رتبه سوم میزان تعامل متعلق است به مؤلفه خدمت‌رسانی به محرومان. ساخت و به‌سازی حرم‌ها و حمل و نقل زمینی و هوایی، رتبه‌های بعدی را در بالاترین میزان تعامل به خود اختصاص داده است. همچنین نتایج نشان می‌دهد که در بین مؤلفه‌های مختلف دخیل در همگرایی شهرهای زیارتی، بالاترین اثر خالص که اثرپذیری کلی مؤلفه از اثرپذیری‌ها می‌باشد، متعلق به مدیریت اوقاف و نذورات است. پس از آن مقوله حمل و نقل زمینی و هوایی دارای بیشترین میزان اثر خالص است. رتبه سوم میزان اثر خالص متعلق است به مؤلفه ساخت و به‌سازی حرم‌ها. دو مؤلفه

خدمت‌رسانی به محرومان و خدمات رفاهی زائران، رتبه‌های بعدی را در میزان اثر خالص به خود اختصاص داده‌اند. توجه به این نکته ضروری است که اثر خالص منفی یک مؤلفه، نشان از غلبه اثرپذیری کل بر تأثیرگذاری کلی آن بر سایر مؤلفه‌ها می‌باشد.

ب) رتبه‌دهی و اولویت‌بندی

میزان اولویت مؤلفه‌های مختلف دخیل در همگرایی شهرهای زیارتی را می‌توان در جدول شماره (۸) مشاهده کرد.

جدول شماره ۸- اولویت مؤلفه‌ها در همگرایی شهرهای زیارتی

مؤلفه	ضریب اولویت
خدمات رفاهی زائران	۰/۲۴۱۰۹۵
خدمت‌رسانی به محرومان	۰/۲۱۸۶۵۹
مدیریت اوقاف و نذورات	۰/۱۹۸۲۸۲
ساخت و به‌سازی حرم‌ها	۰/۱۸۵۸۳۲
حمل و نقل زمینی و هوایی	۰/۱۵۶۱۳۲

مأخذ جدول ۸: یافته‌های پژوهش

بر این اساس مؤلفه خدمات رفاهی زائران دارای بالاترین اولویت در بین مؤلفه‌های مختلف دخیل در همگرایی شهرهای زیارتی است. پس از آن، مقوله خدمت‌رسانی به محرومان دارای بیشترین اولویت است. رتبه سوم میزان اولویت مؤلفه‌ها در همگرایی شهرهای زیارتی متعلق به مؤلفه مدیریت اوقاف و نذورات است. دو مؤلفه ساخت و به‌سازی حرم‌ها و حمل و نقل زمینی و هوایی، رتبه‌های بعدی را در بالاترین میزان اولویت به خود اختصاص داده‌اند.

۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

جهان تشیع با آموزه‌های جذاب خود که بر فطرت حق‌گرای انسانی مبتنی است،

در راستای شالوده‌ریزی تمدن جدید اسلامی، قابلیت این را دارد که با همگرایی و انسجام مکتبی به یک قدرت تأثیرگذار منطقه‌ای و بین‌المللی تبدیل شود. از جمله ساز و کارهای تحقق این مهم، با توجه به مؤلفه‌های تمدن‌ساز نهاد زیارت، همگرایی و هم‌افزایی متولیان نهاد زیارت، خصوصاً شهرهای زیارتی است. این همگرایی و هم‌افزایی می‌تواند خود را در اهداف، سیاست‌ها، برنامه‌ها و فعالیت‌ها نشان داده و بیش از آنچه در تمرکزهای افقی و عمودی بنگاه‌های صنایع فرهنگی در دوره جدید رخ داده یا در تجارب همگرایی‌های منطقه‌ای آزموده شده، قابلیت تأثیرگذاری داشته باشد. لازمه به فعلیت رسیدن این همگرایی و هم‌افزایی، بسترسازی مناسب این امر با استفاده از عناصر سیاسی، فرهنگی و اقتصادی مختلف است. یکی از مهم‌ترین زمینه‌هایی که باید زیرساخت‌های لازم آن فراهم شود، بستر اقتصادی همگرایی شهرهای زیارتی است.

با استفاده از نظر صاحب‌نظران و با توجه به تحقیقات انجام‌شده، مؤلفه‌های اقتصادی تأثیرگذار در همگرایی شهرهای زیارتی را می‌توان ذیل پنج مقوله مدیریت اوقاف و نذورات، خدمات رفاهی زائران، خدمت‌رسانی به محرومان، ساخت و به‌سازی حرم‌ها و در نهایت حمل و نقل زمینی و هوایی تحلیل کرد. بر اساس نتایج این پژوهش مؤلفه خدمات رفاهی زائران دارای بالاترین اولویت، و مدیریت اوقاف و نذورات دارای بالاترین تعامل و اثر خالص در فرآیند همگرایی شهرهای زیارتی است. بالاترین میزان اثرپذیری متعلق به خدمات رفاهی زائران، و بالاترین میزان تأثیرگذاری مربوط به مؤلفه مدیریت اوقاف و نذورات است.

به نظر می‌رسد از آنجا که اوقاف و نذورات به عنوان منبع درآمد شهرهای زیارتی برای فعالیت‌های خود محسوب می‌گردند، مؤلفه مدیریت اوقاف و نذورات، بیشترین تأثیرگذاری، اثر خالص و میزان تعامل را با سایر مؤلفه‌های اقتصادی تأثیرگذار در فرآیند همگرایی شهرهای زیارتی داشته باشد. اما از آنجا که خدمات

رفاهی زائران گسترده‌ترین و در عین حال بی‌واسطه‌ترین بستر اقتصادی تأثیرگذار بر جذب پش‌توانه مردمی شهرهای زیارتی است، این مؤلفه بیشترین اولویت را در فرآیند همگرایی شهرهای زیارتی دارد. همین امر می‌تواند به عنوان توجیهی برای حساس بودن و اثرپذیری این مؤلفه نسبت به سایر مؤلفه‌ها باشد.

پس از خدمات رفاهی زائران، مؤلفه مدیریت اوقاف و نذورات بیشترین اولویت را در همگرایی شهرهای زیارتی داراست. این امر اهمیت توجه به ورودی‌های اقتصادی در فعالیت‌های شهرهای زیارتی را آشکار می‌سازد و نگرانی کارشناسان را درباره روند نزولی وقف در شهرهای زیارتی در سال‌های اخیر دوچندان می‌کند. پس از مدیریت اوقاف و نذورات، مؤلفه خدمت‌رسانی به محرومان اولویت‌دارترین مؤلفه همگرایی شهرهای زیارتی محسوب می‌گردد. این امر خصوصاً با توجه به ماهیت شهرهای زیارتی حائز اهمیت است؛ به طوری که در مأموریت مرکزی چون آستان قدس رضوی بر رسیدگی به وضع محرومان و مستمندان توجه ویژه‌ای شده است. قرارگرفتن مؤلفه خدمت‌رسانی به محرومان پس از دو مؤلفه خدمات رفاهی زائران و مدیریت اوقاف و نذورات، راهنمای سیاست صحیح در اتخاذ رابطه مناسب بین مؤلفه‌های اقتصادی با مأموریت شهرهای زیارتی است.

در نهایت دو مؤلفه ساخت و به‌سازی حرم‌ها و حمل و نقل زمینی و هوایی به ترتیب اولویت‌های بعدی را در همگرایی شهرهای زیارتی دارا می‌باشند.

از نکات قابل توجه آنکه مدیریت اوقاف و نذورات دارای بیشترین اثر انباشتی نسبت به سایر مؤلفه‌های اقتصادی دخیل در همگرایی شهرهای زیارتی است. این امر بدین معناست که با افزایش بهبود مؤلفه‌های اقتصادی مؤثر در همگرایی، مؤلفه مدیریت اوقاف و نذورات در مقایسه با سایر مؤلفه‌ها بیشترین تأثیر را در بالا بردن کیفیت خود داراست که از نتایج آن، این است که از مهم‌ترین راهکارهای جذب مردم و خیرین برای وقف و نذورات در شهرهای زیارتی، بالا بردن کیفیت مدیریت

اوقاف و نذورات است.

پی‌نوشت

۱. منا به انگلیسی به معنای خاورمیانه و شمال
افریقا، اصطلاحی می‌باشد که برای نامیدن
کشورهای عمده تولید کننده نفت که در
منطقه خاورمیانه و شمال افریقا قرار دارند
به کار می‌رود.

- 2 . Willem.
- 3 . Stack.
- 4 . Sousa.
- 5 . Fidrmuc.
- 6 . Guriev.
- 7 . Melnikov.
- 8 . Happiness.
- 9 . Super Decision.
- 10 . Lin.
- 11 . Wu.
- 12 . Tsai.
- 13 . Zhou.
- 14 . Reyes.
- 15 . Jassbi.
- 16 . Opricovic & Tzeng.
- 17 . Converting Fuzzy Data into
Crisp Scores.
- 18 . multiple Attribute Decision
making.
- 19 . Shieh.
- 20 . Saaty.

در مجموع این پژوهش با شناسایی،
رتبه‌بندی و تحلیل روابط بین
مؤلفه‌های اقتصادی مؤثر در همگرایی
و هم‌افزایی شهرهای زیارتی می‌تواند
چارچوبی جامع و متقن برای تدوین
منشور اقتصادی همگرایی شهرهای
زیارتی در اختیار نهاد تا با بالفعل کردن
ظرفیت‌های نهاد زیارت در به وجود
آمدن یک قدرت منطقه‌ای و افزایش
تأثیرگذاری جهان تشیع در معادلات
منطقه‌ای و بین‌المللی، ایفای نقش کند.

منابع

۱. اقدر، حسین و فاطمه محمدیاری و حمیدرضا پورخباز و وحید رحیمی (۱۳۹۶). «مقایسه دو روش تصمیم‌گیری Fuzzy- AHP و ANP به منظور رتبه‌بندی تناسب اراضی به منظور کاربری اکوتوریسم (مطالعه موردی: منطقه خائیز بهبهان)»، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۴۹، ص ۶۲۱-۶۳۵.
۲. التیامی‌نیا، رضا و محمد نظری و حسین خالدی و مراد دلالت (۱۳۹۵). «تحلیل پیامدهای منطقه‌ای ژئوپلیتیک شیعه در دوران پساصدام»، مطالعات سیاسی جهان اسلام، شماره ۱۹، ص ۷۳-۸۸.
۳. جاوید، عباسعلی (۱۳۸۶). «همگرایی اقتصادی و امنیت منطقه خاورمیانه»، معرفت، شماره ۱۱۵، ص ۱۰۱-۱۱۲.
۴. حافظ‌نیا، محمدرضا و سیدهادی زرقانی (۱۳۹۱). «چالش‌های ژئوپلیتیکی همگرایی در جهان اسلام»، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۸۰، ص ۱۳۹-۱۵۴.
۵. حسن‌نژاد، مریم و هادی رفیعی و جواد براتی و محمد مظهری (۱۳۹۳). «شناسایی استراتژی‌های توسعه سرمایه‌گذاری گردشگری مذهبی در ایران (مطالعه موردی: زیارتگاه امام رضا (ع))»،
۶. دهقانی، رضا و هادی بیاتی و محمدحسن رازنهان (۱۳۹۵). «بررسی جایگاه اقتصادی شهرهای زیارتی عتبات عالیات در روابط ایران و عثمانی در دوره صفوی»، پژوهش‌های تاریخی، شماره ۳۱، ص ۲۵-۴۰.
۷. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۸۷). ژئوپلیتیک منطقه خلیج فارس: با تأکید بر شیعیان، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
۸. ستوده، محمد (۱۳۸۷). «جهانی‌شدن و همگرایی کشورهای اسلامی»، علوم سیاسی، شماره ۴۲، ص ۹۵-۱۱۶.
۹. سجادی جزی، سیدمجتبی (۱۳۹۴). «مدیریت منابع و مصارف اوقاف»، وقف میراث جاویدان، شماره ۹۱، ص ۱۱۱-۱۲۰.
۱۰. سلطانی، مرتضی و محمدابراهیم راعی‌عزآبادی (۱۳۹۱). «اولویت‌بندی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی مرتبط با بازار سرمایه»، جستارهای اقتصادی، شماره ۱۴، ص ۸۹-۱۰۶.
۱۱. سیدامامی، کاووس و محمدرضا آرام (۱۳۹۵). «سیاست‌های فقرزدایی

- با محوریت تکافل اجتماعی»، دانش سیاسی، شماره ۲۴، ص ۱۶۳-۱۹۴.
۱۲. مجموعه مقالات همایش بین‌المللی دکترین مهدویت (۱۳۸۸)، قم، انتشارات بین‌المللی المصطفی.
۱۳. موسوی، میرنجنف و علی باقری کشکولی و رسول ملکی نظام‌آباد (۱۳۹۳). «مدلسازی معادلات ساختاری نقش مساجد در توسعه گردشگری مذهبی (مطالعه موردی: مسجد جامع عتیق شیراز)»، *مطالعات نواحی شهری*، شماره ۱، ص ۱۵۱-۱۷۲.
۱۴. مهرآرا، محسن و سعید ارجمندی (۱۳۹۳). «همگرایی اقتصادی قبل از جهانی سازی اقتصاد (رویکردی بر جایگاه ایران)»، *راهبرد توسعه*، شماره ۳۹، ص ۱۷۲-۱۹۶.
۱۵. نجارزاده رضا و وحید شقاقی شهری (۱۳۸۵). «همگرایی منطقه‌ای و تأثیر آن بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی»، *تحقیقات اقتصادی*، شماره ۷۲، ص ۳۳۷-۳۶۲.
۱۶. نصراللهی، زهرا و فخرالسادات صالحی قهفرخی (۱۳۹۱). «عوامل مؤثر بر مکان‌یابی شهرک‌های صنعتی با توجه به شاخص‌های توسعه پایدار و اولویت‌بندی آنها با استفاده از اعداد فازی مثلثی»، *پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی*، شماره ۷، ص ۹۳-۱۲۴.
۱۷. وثوقی، رضا (۱۳۹۴). «اقتصاد حمل و نقل شهری، شهرهای حومه‌ای و قطار حومه‌ای، بررسی تجارب موفق جهانی»، *اقتصاد شهر*، شماره ۲۵، ص ۳۵-۴۱.
۱۸. ولایتی، علی اکبر و رضا سعیدمحمدی (۱۳۸۹). «تحلیل تجارب همگرایی در جهان اسلام»، *دانش سیاسی*، شماره ۱۱، بهار و تابستان ۱۳۸۹.
19. Guriev, Sergei; Melnikov, Nikita (2018). "Happiness convergence in transition countries", *Journal of Comparative Economics*, Volume 46, Issue 3, p 683-707.
20. Jassbi, Javad; Mohamadnejad, Farshid; Nasrollahzadeh, Hossein (2011). "A Fuzzy DEMATEL framework for modeling cause and effect relationships of strategy map", In *Expert Systems with Applications* 38 (5), p 5967-5973
21. K. m. Lin; C. w. Lin (Eds.) (2008). *Cognition Map of Experiential Marketing Strategy for Hot Spring Hotels in Taiwan Using the DEMATEL Method*. 2008 Fourth International Conference

- and feedback in decision-making with a single network". In *Journal of Systems Science and Systems Engineering* 13 (2), p129–157.
27. Shieh, Jiunn-I; Wu, Hsin-Hung; Huang, Kuan-Kai (2010). "A DEMATEL method in identifying key success factors of hospital service quality". In *Knowledge-Based Systems* 23.
28. Tsai, W-H; Chou, W-C; Hsu, W. (2009). The sustainability balanced scorecard as a framework for selecting socially responsible investment: an effective MCDM model. In *Journal of the Operational Research Society* 60 (10), p1396–1410.
29. Zhou, Quan; Huang, Weilai; Zhang, Ying (2011). Identifying critical success factors in emergency management using a fuzzy DEMATEL method. In *Safety Science* 49 (2), p243–252.
30. Fidrmuc, J. Likka, K. Ivana, B. (2011). China in the world Economy: Dynamic Correlation Analysis of Business Cycles. *Economic on Natural Computation*.
22. Léon, Florian (2018). "Convergence of credit structure around the world. *Economic Modelling*". Volume 68, p 306–317.
23. Lin, Chi-Jen; Wu, Wei-Wen (2008). "A causal analytical method for group decision-making under fuzzy environment". In *Expert Systems with Applications* 34 (1), p205–213.
24. Opricovic, Serafim; Tzeng, Gwo-Hshiung (2004). "Compromise solution by MCDM methods: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS". In *European Journal of Operational Research* 156 (2), p445–455.
25. Reyes, Francisco; Cerpa, Narciso; Candia-Véjar, Alfredo; Bardeen, Matthew (2011). "The optimization of success probability for software projects using genetic algorithms". In *Journal of Systems and Software* 84 (5), p775–785.
26. Saaty, Thomas L. (2004). "Fundamentals of the analytic network process — Dependence

- Studies Conference on Measuring Economic Integration, CESifo Conference Center, Munich.
31. Stack, D. Eric, P. (2011). A Gravity Model Approach to Estimating Prospective Trade Gains in the EU Accession and Associated Countries, Discussion papers in economics. Nottingham Trent University United Kingdom.
32. Sousa, J. Thierry, M. Soledad, Z. (2011). Market Access in Global and Regional Trade. Conference at the IVth Regional Integration Network (Lacea-Ceres, Monte Video).
33. Willem, D. (2011). Regional Integration, Growth and Convergence, Journal of Economic Integration, Volume 26, Number 1, page 1- 28.